บทบาทนางยักษ์ในการแสดงโขนและละครรำ

The Significant Role of Female Demon in Khon Performance and Dance-Drama

จิรัชญา บุรวัฒน์ [1] **/ ผุสดี หลิมสกุล** [2]

Jiratchaya Burawat / Phusadee Limschoon

[1] ภาควิชานาฏยศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Department of Thai Theater Dance, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University

[2] ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Department of Thai Theater Dance, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University

บทคัดย่อ

“บทนางยักษ์ที่สำคัญในการแสดงโขนและละครรำ" เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ในหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย เรื่อง "นาฏยลักษณ์ของนางยักษ์ในโขนและละครรำ" โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาและวิเคราะห์นาฏยลักษณ์ของตัวนางยักษ์ในการแสดงโขนและละครรำ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพจากการค้นคว้าเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้เคยได้รับบทบาทนางยักษ์ในการแสดงโขนและละครรำ ผลการวิจัยพบว่านางยักษ์เป็นบทบาทที่สร้างความพลิกผันและสีสันในการดำเนินเรื่องของโขนและละครรำ นางยักษ์ในโขนตัวสำคัญ เช่น นางสำมนักขาและนางอากาศตะไลเป็น นางยักษ์ในละครใน ได้แก่ นางศุภลักษณ์กรรฐา นางยักษ์ในละครนอก มีทั้งนางยักษ์ที่เป็นนางกษัตริย์ ได้แก่ นางพันธุรัต และ นางยักษ์ป่า ได้แก่ นางผีเสื้อสมุทร นางยักษ์ในละครดึกดำบรรพ์ ได้แก่ นางศูรปนขา การแสดงบทนางยักษ์ขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการ ได้แก่ ประเภทของโขนและละครรำที่มีบทนางยักษ์ บทบาทการดำเนินเรื่องตามวรรณกรรม ชนชั้นวรรณะของนางยักษ์ และการแสดงอารมณ์และพละกำลังของบทนางยักษ์ซึ่งสะท้อนออกมาผ่านการแสดงบทนางยักษ์ในโขนและละครรำ

คำสำคัญ: โขน, ละครรำ, นางยักษ์

Abstract

“The Significant Role of Female Demon in Khon Performance and Dance-Drama" was the part of the dissertation of the Doctor of Arts Program in Thai Theatre and Dance in the topic of "Characteristic of Performance of the Female Demons in Khon and Dance-Drama” The objectives were study and analyze the characteristics of the performance of female demons in the Khon masked drama and dance drama. The research was a qualitative research and the research methods used were

documentary research, observation of the performance of female demons in Khon masked drama and dance drama and interview of the dance artists who performed the above-mentioned female demon roles. The research finding revealed that female demon was the role creating quirkiness and vividness in continuity of dance-drama and Khon story. Female demon in significant Khon characters was Samanakha and Akadtalai. The female demons in Lakon Nai were Supalakkantha. The female demon in Lakon Nok were both the queen such as Phanturat and wild female demon such as Phee Suea Samut. For female demon in Lakon Dukdamban, there was Supanakha. The role of female demon depended on 4 factors including type of Khon and dance-drama with the role of female demon and role of story continuity according to the literature, caste of female demon, and emotional expression and power of female demon role, reflecting out through the performance of female demon role in Khon and dance-drama.

Keywords: Khon, Dance-Drama, Female Demon

บทนำ

นางยักษ์ในการแสดงโขนและละครรำ

นางยักษ์ หมายถึง ยักษ์เพศหญิง มีรูปพรรณสัณฐานทั้งที่เป็นหญิงที่มีรูปร่างงดงามอย่างมนุษย์ และมีร่างกายเป็นยักษ์ ตัวใหญ่ มีเขี้ยวงอกออกจากปาก มีพละกำลังมาก และมีอิทธิฤทธิ์วิเศษต่างๆ เช่น เหาะเหินเดินอากาศได้ แปลงกายได้ มีอาวุธวิเศษที่มีฤทธิ์ในลักษณะต่างๆ ในการแสดงโขนและละครรำของไทย นอกจากจะมีบทพระเอก นางเอก ตัวร้าย ที่เป็นตัวสำคัญหรือตัวดำเนินเรื่องหลักแล้ว นางยักษ์มีบทบาทเป็นตัวดำเนินเรื่อง สร้างปมปัญหา และสร้างอรรถรสของการแสดง รวมทั้งเป็นผู้คลี่คลายปมปัญหาของเรื่อง บทบาทนางยักษ์จึงเป็นบทบาทที่สร้างสีสันที่ทำให้โขนหรือละครรำเรื่องนั้น หรือตอนนั้นมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้วิจัยสามารถจำแนกนางยักษ์ที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงนาฏยศิลป์ไทย โดยแบ่งตามประเภทการแสดงได้ 4 ประเภท ได้แก่ นางยักษ์ในการแสดงโขน นางยักษ์ในการแสดงละครใน นางยักษ์ในการแสดงละครนอกและ นางยักษ์ในการแสดงละครดึกดำบรรพ์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษานาฏยลักษณ์ของนางยักษ์ในการแสดงโขนและละครรำของไทย

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทนางยักษ์ที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงโขนและละครรำ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลนางยักษ์จากวรรณกรรมที่ใช้แสดงโขนและละครรำ ทั้งต้นฉบับและบทที่ใช้แสดงจริง เพื่อแสวงหาชาติกำเนิด ชนชั้นวรรณะ รูปพรรณสัณฐาน และภูมิหลังของนางยักษ์ที่มีบทบาทสำคัญในการแสดง

2. ศึกษาบทบาทการแสดงจากการแสดงสด และวีดีทัศน์การแสดงของกรมศิลปากร

3. สัมภาษณ์นาฏศิลปิน ครูอาจารย์ของกรมศิลปากรที่เคยได้รับบทบาทนางยักษ์ในโขนและละครรำ

4. เผยแพร่ลงในที่ประชุมวิชาการ/วารสารนานาชาติ

ผลการวิจัย

ผลการศึกษานาฏยลักษณ์ของนางยักษ์ในการแสดงโขนและละครรำของไทยพบว่า นาฏยลักษณ์ของนางยักษ์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบทบาทการแสดงตามท้องเรื่อง ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มในการแสดงออกเป็น 2 ประเภท คือ นางยักษ์ในการแสดงโขนและนางยักษ์ในการแสดงละครรำ ดังนี้

นางยักษ์ในการแสดงโขน

โขนเป็นนาฏกรรมสำคัญที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย และเป็นการแสดงที่พบบทบาทนางยักษ์มากที่สุดโดยมีบทบาทนางยักษ์ทั้งสิ้น 28 ตัว แต่ตัวนางยักษ์ที่

มีบทบาทสำคัญหรือมีกระบวนรำที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว จนเป็นที่นิยมนำมาจัดแสดงโขนมีและเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัย ได้แก่ นางสำมนักขา และนางอากาศตะไล

นางสำมนักขา เป็นน้องสาวคนสุดท้องของทศกัณฐ์ ผู้ครองนครลงกา มีสวามีชื่อชิวหา และมีโอรสชื่อกุมภกาศ นางสำมนักขาเป็นนางยักษ์ที่มีรูปลักษณ์เป็นยักษ์เขี้ยว คือ เป็นนางยักษ์ที่มีรูปร่างอัปลักษณ์ ตัวใหญ่ ผิวกายสีเขียว ผมหยิก มีเขี้ยวงอกออกจากปาก

อุปนิสัยของนางสำมนักขา

1. เอาแต่ใจตนเอง เนื่องจากนางสำมนักขาเป็นน้องสาวคนสุดท้องของพี่ชาย 6 คน พระบิดาและพระมารดาและพี่ทุกคนจึงตามใจ และคอยปกป้องดูแลตลอดเวลา

2. หยิ่งและทะนงในศักดิ์ของตน เนื่องจากนางเห็นว่าตนสืบเชื้อสายมาจากพรหมและเป็นน้องสาวเจ้ากรุงลงกาผู้ซึ่งสามโลกต่างเกรงอิทธิฤทธิ์

3. มีความเจ้าเล่ห์เพทุบาย ดังจะเห็นได้จากการที่นางแปลงกายเพื่อจะให้พระรามหลงรักเนื่องจากรูปโฉมที่แท้จริงนั้นอัปลักษณ์ และการแต่งเรื่องโกหกพระรามว่าถูกพี่บังคับให้แต่งงานจึงได้หนีมา

4. มีความเจ้าชู้ ดังจะเห็นได้จากการพบพระรามก็นึกรักทันทีและเข้าไปเกี้ยวพาราสีพระรามและพอได้พบพระลักษมณ์ก็เกิดความพึงใจจนต้องการที่ จะได้ทั้งพระรามและพระลักษมณ์เป็นสวามี

5. มีนิสัยพาล เห็นได้จากการที่นางเห็นว่านางสีดาเป็นอุปสรรค โดยมิได้คำนึงถึง ความถูกผิด นางได้เข้าทำร้ายนางสีดาเพราะคิดว่าหากไม่มีนางสีดา ตนจะได้ครอบครองพระรามแต่เพียงผู้เดียว

นางสำมนักขา เป็นตัวละครฝ่ายร้าย มีบทบาทสำคัญอยู่ในการแสดงโขน ตอน สำมนักขาก่อศึก หรือสำมนักขาหึง หรืออาจใช้แสดงเป็นตอนย่อยในโขน ชุดลักสีดา ซึ่งตอนสำมนักขาก่อศึกหรือสำมนักขาหึงนี้เป็นตอนที่เป็นจุดเริ่มต้นของการทำศึกระหว่างพระรามและทศกัณฐ์ การแสดงเริ่มด้วยการกล่าวถึงการมาเที่ยวป่าของนางสำมนักขา และได้มาพบพระราม เกิดหลงรักพระรามจึงแปลงกายเป็นสาวงามเข้าไปเกี้ยวพาราสีพระราม พระรามปฏิเสธ นางโกรธและเข้าทำร้ายนางสีดา พระรามและพระลักษมณ์เข้าป้องกัน นางโกรธจึงกลายร่างกลับเป็นนางยักษ์ชักกระบองเข้าสู้รบกับพระรามและพระลักษมณ์ พระลักษมณ์ผลักให้ล้มลงและเหยียบนางไว้ พร้อมทั้งตัดมือ เท้า หู และจมูก แล้วจึงขับไล่ให้ออกไปพ้นเขตอาศรม นางทั้งโกรธแค้นและอับอายจึงได้กล่าวอาฆาตว่าจะตามจองเวรไปตลอดชีวิต

บทบาทในการแสดง

1. ชมป่า เริ่มด้วยการรำในเพลงกราวในสื่อความหมายถึงการเดินทางของนางสำมนักขา ต่อด้วยการตีบทชมป่าโดยใช้ท่าทางนาฏยศิลป์ที่สื่อความหมายว่าสวย พึงพอใจ ยิ้ม และรำพึงรำพันว่าไม่มีใครอยู่ที่นี่

2. พบพระราม รำตีบทตามบทชมโฉมพระรามและรำเพลงตระนิมิตเพื่อสื่อความหมายว่ากำลังร่ายเวทมนตร์แปลงกาย แล้ววิ่งหายเข้าไปหลังโรงละครพร้อมกับที่ตัวนางแปลงสวนออกมา

3. รบพระลักษมณ์ นางสำมนักขากลายร่างกลับเป็นนางยักษ์ เข้าไล่ตีนางสีดา พระรามเข้ากันและผลักนางสำมนักขาล้มลง นางโกรธจึงชักกระบองออกมาเพื่อจะเข้าทำร้ายนางสีดา พระลักษมณ์เข้ามากันพระรามและนางสีดา จากนั้น นางสำมนักขาเข้ารบกับพระลักษมณ์ตามกระบวนท่ารบในเพลงเชิด

4. พ่ายแพ้ นางพลาดท่าถูกพระลักษมณ์ผลักล้มลง ในขณะที่พระลักษมณ์รำตีบทนางสำมนักขาตีบทตามอารมณ์ กลัวและโกรธ เช่น ตวัดนิ้วชี้ มองพระลักษมณ์แล้วก้มหน้ามองพื้น เป็นต้น

5. ถูกทำโทษ นางถูกพระลักษมณ์ตัดมือ ตัดเท้า ตัดจมูก ตัดหู นางสำมนักขาแสดงอาการเจ็บด้วยการสะดุ้งตัว และ งอนิ้วเข้าหาฝ่ามือเพื่อแสดงลักษณะของคนมือด้วน และคุกเข่าแสดงลักษณะของคนเท้าด้วน

6. อาฆาตแค้น ตีบทตามบทร้อง แล้วลุกขึ้นเดินเซเข้าไปหลังโรงละครในเพลงเชิด

ในโขนตอนสำมนักขาก่อศึกนางสำมนักขาได้หมดบทบาทแต่เพียงเท่านี้ แต่มีเรื่องราวต่อว่านางได้ไปฟ้องทูษณ์ ขร ตรีเศียร ผู้เป็นพี่ชายโดยการแต่งเรื่องว่า ได้ถูกมนุษย์สองคนที่ครองเพศฤาษีลวนลามเมื่อนางไม่ยอม

จึงถูกทำร้าย ทำให้เกิดเป็นเรื่องราวในโขน ตอน ศึก ทูษณ์ ขร ตรีเศียร และเมื่อพี่ชายทั้งสามตาย จึงไปยุยงทศกัณฐ์ว่าพบนางมนุษย์ที่งามยิ่งนางในสามโลกเหมาะสมกับทศกัณฐ์ นางจะพาตัวมาถวายแต่มนุษย์ชายสองคนที่เป็นฤาษีไม่ยอม จึงทำร้ายนาง ทศกัณฐ์ได้ฟังก็หลงรัก จึงตามไปจับตัวนางสีดามา เกิดเป็นโขน ตอน ลักสีดา ซึ่งเป็นชนวนเหตุแห่งการทำสงครามระหว่างพระรามและทศกัณฐ์

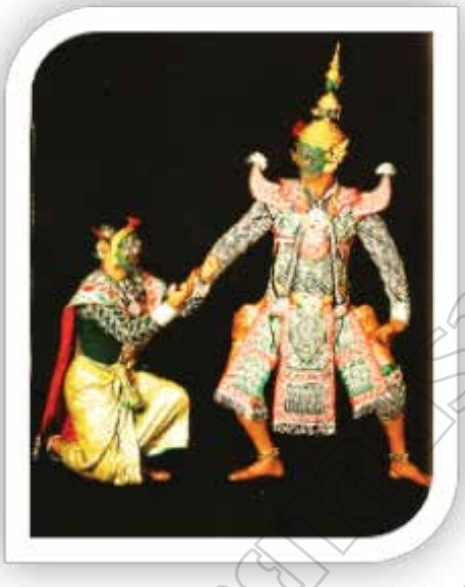

Picture I : นางสำมนักขากำลังยุยงทศกัณฐ์ให้ไปลักสีดาด้วยความแค้นที่พระรามและพระลักษมณ์ทำร้ายตน

อากาศตะไล ยักษ์เสื้อเมืองของกรุงลงกา มีหน้าที่รักษากรุงลงกา นางอากาศตะไลมีรูปลักษณ์เป็นยักษ์เขี้ยวร่างกายโตใหญ่ สวมมงกุฎน้ำเต้าห้ายอด ตามบทพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ในรัชกาลที่ 1 กล่าวถึงรูปลักษณ์ของนางว่า “แปดกรสี่พักตร์มหึมา” นางมีอาวุธประจำกายถึงแปดชนิด ได้แก่ จักร พระขรรค์ ตรี คทา ง้าว ศร โตมร และค้อนเหล็ก ถือเป็นตัวละครที่มีความสำคัญในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน หนุมานรบนางอากาศตะไล

อุปนิสัยของนางอากาศตะไล

1. รักษาหน้าที่ ดังจะเห็นได้จากการเห็นผู้ล่วงล้ำอาณาเขตเมืองลงกาก็เข้าไปขวางทันที และสู้รบกับหนุมานอย่างเต็มกำลังความสามารถ

2. มีความทะนงในฤทธิ์ของตน ดังจะเห็นได้จากนางได้บอกกับหนุมานว่าให้กลับไปไม่เช่นนั้นจะเอาชีวิตมาทิ้งเสียเปล่า นางอากาศตะไลเป็นตัวละครฝ่ายร้ายมีบทบาทสำคัญอยู่ในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน หนุมานรบนางอากาศตะไล หรือเป็นตอนย่อยประกอบอยู่ในการแสดงโขน ชุด สืบมรรคา การแสดงเริ่มด้วย เปิดตัวด้วยการบรรยายลักษณะของตัวนางอากาศตะไล ต่อด้วยการลาดตระเวนสำรวจความเรียบร้อยของกรุงลงกา พบหนุมานเข้าขวางทางจึงเกิดการสู้รบกันจนนางอากาศตะไลสูญเสียอาวุธทั้งแปด และถูกหนุมานสังหารในที่สุด

บทบาทในการแสดง

1. เปิดตัว นางอากาศตะไลยืนนิ่งกลางเวทีอ่านโคลงประจำภาพ จากนั้นเดินออกมาด้านหน้าและรำตีบทตามบทร้องการบรรยายลักษณะของนางอากาศตะไล และรำตามกระบวนท่าในเพลงกราวในสื่อถึงการลาดตระเวนสำรวจความเรียบร้อยของกรุงลงกา

2. พบหนุมาน นางอากาศตะไลเข้าขวางทางหนุมาน โดยหนุมานอยู่ทางฝั่งขวาของเวทีและนางอากาศตะไลอยู่ทางฝั่งซ้ายของเวที [1] และรำตีบทตามคำพากย์ – เจรจาโขน และบทร้องในความหมายของการท้ารบ

3. รบหนุมาน นางอากาศตะไลเข้ารบหนุมานโดยใช้อาวุธประจำตัว เริ่มจากง้าว จักร กระบอง ศร โดยใช้กระบวนท่ารบขึงขังแบบยักษ์ผู้ชายแต่แฝงไว้ด้วยลีลาของผู้หญิง เช่น การค้อน ท่าอายแบบผู้หญิงเมื่อถูกหนุมานจับก้นและจับหน้าอก การวิ่งซอยเท้าถี่ ๆ แบบนางตลาดในการแสดงละคร และในกระบวนรบมีท่าที่ต้องใช้พละกำลังมาก เช่น ท่ารับลอยหนุมาน ท่าหกฉึก เป็นต้น

4. พ่ายแพ้ นางอากาศตะไลสูญสิ้นอาวุธ และพลาดท่าโดนหนุมานใช้ตรีแทงเสียชีวิตโดยการเซเข้าโรง

[1] เป็นจารีตทางด้านนาฏยศิลป์ไทยสำหรับบทรบว่าฝ่ายที่ต้องพ่ายแพ้จะต้องอยู่ทางฝั่งซ้ายของเวทีเสมอ

นางอากาศตะไลเป็นตัวละครประเภทนางยักษ์ที่ถือได้ว่ามีความโดดเด่นในเรื่องของกระบวนรบมากที่สุด เนื่องจากบทบาทในวรรณกรรมระบุให้เป็นนักรบ ส่วนนางยักษ์ตัวอื่น ๆ จะเน้นที่บทบาทที่แตกต่างกันไป แต่ไม่มีตัวใดเน้นที่บทบาทการรบเหมือนกับตัวนางอากาศตะไล

Picture II : นางอากาศตะไล
นางยักษ์เสื้อเมืองแห่งกรุงลงกา

นอกจากการแสดงโขนแล้ว ยังมีมหรสพอีกชนิดที่มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มหรสพนั้นคือละครรำ ละครรำของไทยจำแนกได้เป็นหลายประเภท แต่ในงานวิจัยชิ้นนี้จะกล่าวถึงเฉพาะละครรำที่มีตัวละครที่เป็นนางยักษ์ประกอบอยู่ด้วยและเป็นตัวนางยักษ์ที่มีความสำคัญต่อเรื่อง

นางยักษ์ในการแสดงละครใน

บทบาทนางยักษ์ที่จัดแสดงในรูปแบบละครในพบจากละครในเรื่องอุณรุท คือ นางศุภลักษณ์กรรฐา

นางศุภลักษณ์กรรฐา หรือรู้จักกันโดยทั่วไปในชื่อ นางศุภลักษณ์ เป็นนางยักษ์ที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในการแสดงละครใน เรื่อง อุณรุท ตอน ศุภลักษณ์วาดรูปและศุภลักษณ์อุ้มสม เป็นนางยักษ์ที่มีรูปลักษณ์เหมือนนางมนุษย์ เพียงแต่มีฤทธิ์แบบนางยักษ์ มีความงามพร้อมสมเป็นเบญจกัลยาณี เป็นนางยักษ์ที่เกิดในราชตระกูลของกรุงรัตนาและได้รับเลือกให้ทำหน้าที่พระพี่เลี้ยงของนางอุษาผู้เป็นธิดาเลี้ยงของพระเจ้ากรุงพาณผู้ครองกรุงรัตนา

อุปนิสัยของนางศุภลักษณ์กรรฐา

1. มีความจงรักภักดี ดังจะเห็นได้จาก การที่นางดูแลและพยายามช่วยเหลือนางอุษาในทุกด้านโดยเฉพาะเรื่องการรับอาสาไปวาดรูปเพื่อหาชายหนุ่มนิรนามผู้เข้ามาหานางอุษาและการพาพระอุณรุทมาหานางอุษา

2. มีความเฉลียวฉลาด นางสามารถคิดหาวิธีในการตามหาชายนิรนามจนทราบว่าเป็นใคร และคิดว่าการจะไปทูลเชิญพระอุณรุทด้วยการเล่าเรื่องราวเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอจึงขอผ้าสไบและแหวนใส่ผอบไปเป็นเครื่องยืนยันจนพระอุณรุทเชื่อและยอมให้นางพาไปพบนางอุษายังกรุงรัตนา

3. สามารถควบคุมสติได้เป็นอย่างดี เห็นได้จากการที่นางอุษาร้องไห้เสียใจจนสลบไปพี่เลี้ยงอีกสี่นางตกใจทำอะไรไม่ถูกได้แต่ร้องไห้คร่ำครวญ นางศุภลักษณ์เป็นผู้เดียวที่บอกให้เอาน้ำมาประพรมจนนางอุษาฟื้น

4. มีความรับผิดชอบและมีความพยายาม เห็นได้จากการที่นางไปวาดรูปเทวดา กษัตริย์และโอรสของเมืองต่างๆ มาให้นางอุษาดูถึง 3 ครั้ง จนได้รู้ว่าชายนิรนามที่มาหานางอุษาคือพระอุณรุท

นางศุภลักษณ์ถือเป็นตัวละครฝ่ายดี เพราะคอยช่วยเหลือพระเอกและนางเอก คือ พระอุณรุทและอุษา และไม่ได้มีบทบาทในการทำร้ายหรือหรือวางแผนการต่างๆ ในทางร้าย ปรากฏบทบาทสำคัญในตอนศุภลักษณ์วาดรูปและศุภลักษณ์อุ้มสม การแสดงเริ่มด้วยนางอุษาตื่นมาไม่พบสวามีจึงร้องไห้คร่ำครวญถึงชายผู้นั้น พระพี่เลี้ยงจึงปลอบและถามว่าชายผู้นั้นเป็นใคร นางไม่ทราบเนื่องด้วยมิได้พูดกัน แต่นางจำลักษณะได้แม่นยำ นางศุภลักษณ์จึงรับอาสาไปวาดรูปเทวดา กษัตริย์และโอรสเมืองต่างๆ มาให้นางอุษาดูถึง 3 ครั้ง จนทราบว่าชายนิรนามผู้นั้นคือ พระอุณรุท พระโอรสท้าวไกรสุท แห่งกรุงณรงกา นางอุษาปรารถนาจะพบพระอุณรุท นางศุภลักษณ์จึงรับอาสาไปทูลเชิญ

พระอุณรุทมาพบนางอุษา นางได้เดินทางไปยังกรุงณรงกา และพาพระอุณรุทมาพบนางอุษาได้ในที่สุด

บทบาทของนางศุภลักษณ์ในการแสดงละครในเรื่องอุณรุท ตอน ศุภลักษณ์วาดรูป และศุภลักษณ์อุ้มสม

ตอน ศุภลักษณ์วาดรูป

1. เปิดตัว เริ่มด้วยการรำตามกระบวนท่าในเพลงเชิดฉิ่ง

2. วาดรูป ดึงม้วนกระดาษที่เหน็บเอวขึ้นมาทำท่าวาดรูป ซึ่งจะมีตัวละครมายืนเรียงและทำท่านิ่ง จะเปลี่ยนท่าเฉพาะตอนที่นางศุภลักษณ์ไปถึงตัวเท่านั้น นางศุภลักษณ์วาดรูปไล่จากด้านขวาของเวทีไปยังด้านซ้ายของเวที โดยจะมีบทร้องกำกับให้ทราบว่าวาดรูปใคร

3. กลับกรุงรัตนา เมื่อวาดรูปเสร็จนางศุภลักษณ์เหาะกลับกรุงรัตนาด้วยกระบวนท่ารำในเพลงเชิด

ตอน ศุภลักษณ์อุ้มสม

1. เปิดตัว นางศุภลักษณ์รำออกมาในเพลงเชิดฉิ่ง

2. สื่อสารพระอุณรุท เปิดผอบและร่อนผอบเพื่อสื่อความหมายว่าให้กลิ่นกายของนางอุษาที่ติดมากับสไบโชยไปถึงพระอุณรุท เมื่อพระอุณรุทตกลงใจจะไปพบนางอุษานางศุภลักษณ์ทำท่าอุ้มพระอุณรุทออกมากลางเวที

3. เดินทางไปกรุงรัตนา ในตอนนี้มีกระบวนท่าเฉพาะที่เรียกว่าศุภลักษณ์อุ้มสม โดยบทร้องกล่าวถึงการเดินทางสลับกับการชมโฉมพระอุณรุท โดยใช้เพลงบะหลิ่มกับเบ้าหลุดชั้นเดียวประกอบบทร้อง และจบลงด้วยการรำในกระบวนเพลงเชิด

นางศุภลักษณ์เป็นนางยักษ์ที่มีความสำคัญในการแสดงเนื่องจากเป็นผู้ช่วยคลี่คลายปัญหาให้เรื่องดำเนินต่อไป ในด้านการแสดงนางมีกระบวนท่ารำเฉพาะตนถึงสองชุด คือ เชิดฉิ่งศุภลักษณ์และศุภลักษณ์อุ้มสม โดยชุดเชิดฉิ่งศุภลักษณ์ถือเป็นรำเดี่ยวอวดฝีมือ ผู้แสดงต้องมีความสามารถขั้นสูงในการรำ ส่วนชุดศุภลักษณ์อุ้มสม เป็นกระบวนท่ารำคู่ระหว่างพระอุณรุทและนางศุภลักษณ์ โดยผู้แสดงต้องรำให้สอดคล้องเสมือนเป็นคนเดียวรำ ผู้ชมจึงจะได้สุนทรียะในการแสดงที่สมบูรณ์

Picture III : นางศุภลักษณ์และพระอุณรุทในการรำชุดศุภลักษณ์อุ้มสม

นอกจากละครในแล้วยังมีละครอีกหนึ่งชนิดที่มีนางยักษ์เป็นตัวละครประกอบที่สำคัญและมีบทบาทในการดำเนินเรื่อง หรือสร้างปมปัญหา คือ ละครนอก

นางยักษ์ในละครนอก

นางยักษ์ในละครนอกที่เป็นที่นิยมนำมาจัดแสดงมี 2 ตัว ได้แก่ นางพันธุรัต จากละครนอกเรื่องสังข์ทอง และนางผีเสื้อสมุทร จากละครนอกเรื่องพระอภัยมณี

นางพันธุรัต เป็นนางยักษ์ที่เป็นนางกษัตริย์ มีรูปลักษณ์เป็นนางยักษ์เขี้ยว รูปร่างโตใหญ่มีกระบองยักษ์เป็นอาวุธ แต่ตอนที่อยู่กับพระสังข์นางจะแปลงกายเป็นมนุษย์

อุปนิสัยของนางพันธุรัต

1. มีความซื่อสัตย์ต่อสามี ดังจะเห็นได้จากการครองตนเป็นหม้าย ไม่ยอมมีสามีใหม่และปกครองเมืองแต่เพียงผู้เดียว

2. มีความเมตตากรุณา เมื่อท้าวภุชงค์ส่งสาส์นมาขอความช่วยเหลือเรื่องพระสังข์ นางได้รับเลี้ยงพระสังข์ด้วยความเต็มใจ อีกทั้งยังรักและเอ็นดูพระสังข์ดุจลูกของตน

3. มีความมั่นใจในตนเองและเด็ดเดี่ยว จะเห็นได้จากการที่นางจะรับเลี้ยงพระสังข์ โหรได้ทูลทัดทานว่าจะนำอันตรายมาถึงตน นางไม่เชื่อและคิดว่าหากเป็นอันตรายท้าวภุชงค์ผู้เป็นสหายคงไม่ส่งมา จากนั้นนางจึงสั่งเนรเทศโหรแล้วออกไปรับพระสังข์เข้าเมือง

4. มีความเป็นห่วงและปรารถนาดีต่อคนที่ตนรักอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากเมื่อทราบว่าพระสังข์บาดเจ็บก็เป็นห่วงขอดูแผล และกล่าวโทษเหล่าพี่เลี้ยงว่าไม่ดูแลให้ดี และพอทราบว่าพระสังข์หายไปก็ตามหาด้วยความเป็นห่วง เมื่อตามไปทัน พระสังข์ไม่ยอมลงมาหาก็พยายามจะขึ้นไปหาจนกระทั่งเมื่อตัวจะตายก็ได้ยกรูปเงาะ ไม้เท้าและเกือกแก้ว และมอบมนต์เรียกเนื้อเรียกปลา ชื่อ มหาจินดามนต์ ไว้ให้ ซึ่งพระสังข์ได้ใช้มนต์บทนี้ช่วยเหลือตนเองในเวลาต่อมา นางพันธุรัต ถือได้ว่าเป็นตัวละครฝ่ายดี เพราะมีหน้าที่ช่วยเหลือพระเอกซึ่งคือ พระสังข์ ตอนที่นิยมนำมาจัดแสดง คือ ตอนพระสังข์หนีนางพันธุรัตหรือหัวอกแม่พันธุรัต การแสดงเริ่มจากนางพันธุรัตรู้ว่าพระสังข์ขโมยรูปเงาะ ไม้เท้า และเกือกแก้ว เหาะหนีไปแล้ว จึงยกทัพติดตามมา ตามมาทันแต่พระสังข์อยู่บนยอดเขาและอธิษฐานว่าไม่ให้นางพันธุรัตตามขึ้นมาบนเขาได้นางพันธุรัตก็ร้องเรียกพระสังข์และพยายามตะเกียกตะกายขึ้นไปหาพระสังข์แต่ไม่สามารถขึ้นไปได้ตามคำอธิษฐานของพระสังข์ จนเหนื่อยหมดแรงจึงล้มลงที่เชิงเขา นางได้บอกพระสังข์ว่ารูปเงาะ ไม้เท้า และเกือกแก้ว นางได้ยกให้ และได้เขียนมนต์เรียกเนื้อเรียกปลาไว้ให้ที่เชิงผา ด้วยความรักและแค้นนางจึงร้องไห้จนอกแตกตาย บทบาทนางพันธุรัตในการแสดงละครนอก เรื่อง สังข์ทอง

ตอนพระสังข์หนีนางพันธุรัต

1. ติดตามพระสังข์ นางพันธุรัตรำตามกระบวนท่าเพลงกราวใน เพื่อสื่อความหมายว่าออกเดินทางติดตามพระสังข์

2. พบพระสังข์ นางพันธุรัตเห็นพระสังข์นั่งอยู่บนยอดเขา นางรำตีบทตามบทร้อง และแสดงกิริยา ดีใจ ยิ้ม และร้องไห้พร้อมทั้งร้องเรียกและกวักมือให้พระสังข์ลงมาหาประกอบบทร้อง

3. หมดแรง รำตีบทประกอบบทร้องที่บรรยายถึงการเหนื่อย หมดแรงของนาง และกระแทกตัวลงนั่ง และรำในเพลงโอด

4. เรียกพระสังข์ ในขณะที่พระสังข์ตีบทตามคำร้อง นางทำท่ารับบทพระสังข์ ร้องไห้ และตีบทเรียกพระสังข์ โดยการนั่งตั้งเข่าแล้วกวักมือเรียก

5. รำพึงรำพัน ตีบทตามบทร้องที่บรรยายว่าพระสังข์ไปแล้วจะไม่ยอมกลับมา และขอร้องให้พระสังข์ลงมาหา พร้อมทั้งทำท่าเขียนในบทที่บอกว่าเขียนมนต์ไว้ให้ จากนั้นรำเพลงโอด

6. ขาดใจตาย นางตีบทตามบทร้องในเพลงโอ้ปี่ที่บรรยายว่านางพยายามอ้อนวอนแต่พระสังข์ไม่ยอมลงมาหานางเสียใจร้องไห้จนอกแตกตาย บรรเลงเพลงโอด นางกรีดร้องและล้มลงขาดใจตายกลางเวที

นางพันธุรัต เน้นการแสดงการรำตีบทตามบทร้อง และเน้นการแสดงอารมณ์เป็นสำคัญ กระบวนท่ารำในเพลงหน้าพาทย์ได้แก่เพลงกราวในและเพลงโอด ซึ่งมีกระบวนท่ารำเป็นแบบแผน

นอกจากนางพันธุรัตแล้วการแสดงยังมีนางยักษ์สำคัญในการแสดงละครนอกอีกหนึ่งตัวคือ นางผีเสื้อสมุทร ในการแสดงละครนอกเรื่องพระอภัยมณี

นางผีเสื้อสมุทร เป็นนางยักษ์ที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในการแสดงละครนอกเรื่องพระอภัยมณี นางผีเสื้อสมุทรมีรูปลักษณ์เป็นยักษ์เขี้ยว ร่างกายโตใหญ่ หน้าตาอัปลักษณ์ มีความดุร้าย อาศัยอยู่ในถ้ำใต้ทะเล มีบริวารเป็นพวกผีพราย และปีศาจที่อยู่ในน้ำ

อุปนิสัยของนางผีเสื้อสมุทร

1. มุทะลุดุดัน เห็นได้จากการที่นางออกติดตามพระอภัยมณีด้วยความโกรธทั้งที่ตนเองมีอาการอ่อนเพลียจากการอดอาหาร

2. กักขฬะ นางใช้กิริยาและวาจาหยาบคาย ไม่เว้นแม้แต่กับผู้ทรงศีล

3. โมโหง่าย จะเห็นได้จากตอนที่สินสมุทรมาถ่วงเวลาเพื่อให้พระอภัยมณีหนีไปถึงเกาะแก้วพิสดารได้ทัน นางโมโหจนไล่ตีและกล่าววาจาหยาบคายแก่สินสมุทร

4. รักสามีและลูก จะเห็นได้จากการที่นางยอมแปลงกายตลอดเวลาที่อยู่ในถ้ำ และอดทนหาอาหารมาให้แต่เพียงผู้เดียว

นางผีเสื้อสมุทรมีบทบาทอยู่ในหลายตอน แต่ตอนที่นิยมนำมาจัดแสดงคือตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ บางครั้งอาจจัดเป็น ตอนนางผีเสื้อลักพระอภัยมณี – หนีนางผีเสื้อสมุทร ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทรเริ่มจากสินสมุทรหนีออกไปเล่นนอกถ้ำแล้วลากเงือกเข้ามา

พระอภัยมณีบอกสินสมุทรว่าถ้านางผีเสื้อสมุทรผู้เป็นแม่รู้จะถูกทำโทษ แล้วเล่าเรื่องราวแต่หนหลังให้ฟัง เงือกได้ฟังจึงรับอาสาพาหนี โดยให้พระอภัยมณีหาอุบายให้นางผีเสื้อออกไปจากถ้ำ แล้วเงือกจะมารับ ในคืนนั้นเมื่อนางผีเสื้อหลับนางได้ฝันร้าย เมื่อตื่นมาได้ขอให้พระอภัยมณีทำนายฝัน พระอภัยมณีเห็นเป็นช่องทางหนีจึงบอกให้นางผีเสื้อไปจำศีลเป็นจำนวนสามคืนสามวัน เมื่อนางผีเสื้อออกจากถ้ำเงือกก็มาพาพระอภัยมณีและสินสมุทรหนีไปยังเกาะแก้วพิสดาร เมื่อนางผีเสื้อกลับมาไม่เห็นใครก็เสียใจและโมโหออกติดตามไปทันกลางทางจึงฆ่าพ่อเงือกและแม่เงือก และออกตามพระอภัยมณีกับสินสมุทรซึ่งไปถึงเกาะแก้วพิสดารพอดี นางจึงพยายามเรียกให้พระอภัยมณีกลับไปกับนาง พระอภัยมณีไม่ยอมกลับนางจึงอาละวาด พระฤๅษีจึงใช้เวทมนต์ขับไล่นางไป

บทบาทของนางผีเสื้อสมุทรในละครนอกเรื่องพระอภัยมณี ตอน พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร

โดยบทบาทที่จะกล่าวถึงเริ่มจากบทบาทที่เป็นนางยักษ์เขี้ยว เนื่องจากบทบาทก่อนนี้เป็นบทบาทของตัวนางแปลง

1. รู้ว่าพระอภัยมณีและสินสมุทรหนีไป นางกลับมาจากจำศีล เห็นประตูถ้ำเปิดอยู่ เข้าไปในถ้ำรำตีบทตามบทร้องที่บรรยายว่านางรู้ว่าพระอภัยมณีหนีไปแล้ว และทำท่าร้องให้กลิ้งไปกลิ้งมาบนแท่น โดยใช้กิริยาเลียนแบบท่าทางธรรมชาติ กำมือสองมือขยี้ตา

2. ออกติดตามพระอภัยมณีและสินสมุทร เริ่มด้วยการรำรัวสามลาออกจากถ้ำ แล้วเรียกบริวารออกมาถามว่า เห็นผู้ชายกับเด็กผมจุกหนีไปทางไหน บริวารบอกทาง ในตอนนี้เป็นบทเจรจา โดยใช้ท่าทางเลียนแบบท่าธรรมชาติ เช่น ชี้ เท้าสะเอว เป็นต้น สินสมุทรเห็นแม่จึงถ่วงเวลาให้นางเงือกพาพระอภัยมณีหนี ใช้การรำตีบทตามบทร้องผสมกับท่าทางเลียนแบบท่าธรรมชาติ

3. ถึงเกาะแก้วพิสดาร นางตามไปถึงและเรียกให้พระอภัยมณีลงมาหา โดยเป็นการรำตีบทตามบทร้องผสมกับท่าทางเลียนแบบท่าธรรมชาติ และสามารถสอดแทรกมุกตลกเข้าไปในการแสดงตอนนี้ได้อีกด้วย พระฤๅษีปลอบและสั่งสอนให้นางกลับไปแต่นางไม่กลับและยังบริภาษฤๅษี ทำให้ฤๅษีต้องใช้เวทมนต์ในการขับไล่นางไป บทบาทการแสดงของนางผีเสื้อสมุทร จะเน้นการแสดงอารมณ์มากว่าความประณีตของกระบวนท่ารำ เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้จะเป็นเพลงหน้าพาทย์ธรรมดาเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นเพลงรัวสามลา ซึ่งใช้แสดงในตอนที่นางกำลังโกรธและแสดงอิทธิฤทธิ์ ถึงนางจะมีบทบาทเพียงตอนต้นเรื่องแต่นางถือเป็นชนวนเหตุให้เกิดเรื่องราวต่าง ๆ ต่อไปในละคร จึงถือได้ว่าเป็นตัวละครสำคัญที่ขาดไม่ได้ตัวหนึ่งเลยทีเดียว

Picture IV : นางผีเสื้อสมุทรกำลังไล่จับสินสมุทร ในละครนอกเรื่องพระอภัยมณี ตอน พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร

นางยักษ์ในการแสดงละครดึกดำบรรพ์

ละครอีกชนิดหนึ่งที่มีนางยักษ์เป็นตัวละครสำคัญ คือ ละครดึกดำบรรพ์ ละครดึกดำบรรพ์เป็นละครที่ได้รับการปรับปรุงขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะสำคัญของการแสดงคือผู้แสดงต้องร้องเองในขณะที่รำไปด้วย ปรับวงดนตรีใหม่โดยตัดเครื่องดนตรีที่เสียงแหลมและดังออกเพิ่มขลุ่ย ซออู้และฆ้องหุ่ยเจ็ดลูกเจ็ดเสียงเข้าไปประกอบในวงและเรียกว่าวงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ บทละครที่ใช้แสดงจะมีลักษณะกระชับ โดยจะไม่มีบทที่บรรยายฉากหรือกิริยาอาการของตัวละคร เพลงร้องจะใช้เป็นบทเจรจาโต้ตอบกันของตัวละคร และมีส่วนที่เป็นบทเจรจาปกติด้วย มีการจัดฉากตามท้องเรื่องละครดึกดำบรรพ์ที่มีนางยักษ์เป็นตัวละครสำคัญ คือ ละคร

ดึกดำบรรพ์ เรื่องรามเกียรติ์ ตอน ศูรปนขาตีสีดา

นางศูรปนขา มีรูปลักษณ์ อุปนิสัย เหมือนกับนางสำมนักขาในการแสดงโขนเนื่องจากเป็นตัวละครเดียวกัน เพียงแต่ละครดึกดำบรรพ์ยึดชื่อตัวละครตามเรื่องรามายณะของอินเดีย

นางศูรปนขามีบทบาทสำคัญอยู่ในละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง รามเกียรติ์ ตอน ศูรปนขาตีสีดา เมื่อกรมศิลปากรนำมาจัดแสดงใช้ชื่อตอนว่าศูรปนขาหึง หรือ ศูรปนขาชมป่า เนื้อเรื่องมีความคล้ายคลึงกับการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน สำมนักขาก่อศึก เนื่องจากได้รับอิทธิพลมาจากมหากาพย์เรื่องรามายณะของอินเดียเหมือนกัน

บทบาทของนางศูรปนขาในการแสดงละครดึกดำบรรพ์ เรื่องรามเกียรติ์ ตอน ศูรปนขาตีสีดา

1. ชมป่า นางศูรปนขา รำออกมาในเพลงกราวในแล้วร้องพร้อมกับรำตีบทตามคำร้องในเพลงชมดง เนื้อความบรรยายถึงนางศูรปนขามีความเพลิดเพลินใจในการชมป่า

2. พบพระราม ร้องพร้อมทั้งรำตีบทในเพลงสรรเสริญเยซู

3. แปลงกาย ร้องและรำตีบทตามคำร้องในเพลงพราหมณ์ดีดน้ำเต้า ต่อด้วยการรำตามกระบวนท่าในเพลงตระนิมิต

4. รบพระลักษมณ์ ไม่มีกระบวนท่ารบที่ชัดเจน เพียงแต่ตีกระบองกับพระขรรค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้กัน

5. พ่ายแพ้ ถูกพระลักษณ์ผลักล้ม และตัดมือตัดเท้า จมูก และ หู นางโกรธและหนีไป

นางศูรปนขาถือเป็นตัวละครฝ่ายร้าย การแสดงเน้นที่การร้องของผู้แสดง ท่ารำส่วนมากเป็นการตีบทตามคำร้อง ผสมกับการใช้ท่าเลียนแบบท่าธรรมชาติ และเน้นการแสดงอารมณ์ผ่านทางสีหน้า แววตา และท่าทางเพลงหน้าพาทย์ใช้เพลงกราวใน ตระนิมิต และเชิด เป็นการแสดงบทบาทนางยักษ์ที่น่าสนใจและควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้อีกหนึ่งบทบาท

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

นางยักษ์ในการแสดงโขนและละครรำล้วนแล้วแต่เป็นบทบาทที่สร้างความตื่นเต้นเร้าใจให้กับการแสดง เนื่องด้วยเป็นตัวละครที่มีรูปลักษณ์และอิทธิฤทธิ์ที่มีความพิเศษเหนือความสามารถของมนุษย์สามัญอันเกิดจากจินตนาการของผู้ประพันธ์วรรณกรรม แต่นางยักษ์ในแต่ละบทบาทยังมีความแตกต่างกันไปตามประเภทของการแสดง ชาติกำเนิดและชนชั้นวรรณะ บทบาทการดำเนินเรื่องตามวรรณกรรม รวมทั้งการแสดงอารมณ์และพละกำลังของนางยักษ์ ความแตกต่างนี้ที่ทำให้เกิดนาฏยลักษณ์ของการแสดงนางยักษ์ในโขนและละครรำของไทย ซึ่งผู้วิจัยได้เรียบเรียงปัจจัยที่สร้างความแตกต่างให้กับนางยักษ์ในแต่ละบทบาทดังนี้

1. ประเภทของการแสดงโขนและละครรำ

นางยักษ์ในการแสดงโขนเดิมใช้ผู้ชายแสดง กระบวนท่าและลีลาของการแสดงโขนผู้ชายจึงมีความเข้มแข็ง ทรงพลัง ไม่แสดงออกทางสีหน้าอารมณ์ด้วยเหตุเพราะสวมหัวโขนขณะแสดง นางยักษ์ในโขนจึงต้องทำท่าให้ชัดเจนเพื่อสื่อความหมาย รวมทั้งมีกระบวนท่ารบที่ได้หลักการมาจากยักษ์ผู้ชาย ส่วนตัวนางยักษ์แปลงไม่สวมหัวโขนสามารถแสดงออกทางสีหน้าได้ แต่กระนั้นก็ไม่นิยมแสดงท่วงท่าจัดจ้านมากนักเพราะเป็นการแสดงถวายพระมหากษัตริย์

ส่วนนางยักษ์ในการแสดงละครในซึ่งใช้ผู้หญิงแสดง เน้นกระบวนท่าที่มีความเป็นมาตรฐานและสุภาพเรียบร้อย ไม่นิยมแสดงกิริยาอาการรุนแรงหยาบคาย เพราะเป็นการแสดงถวายพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับนางยักษ์ในโขน ซึ่งส่งผลต่อนางยักษ์ในละครดึกดำบรรพ์ก็ได้รับอิทธิพลมาจากละครในด้วยเช่นกัน

ส่วนนางยักษ์ในการแสดงละครนอก สามารถแสดงลีลาอารมณ์ได้รุนแรงมากกว่านางยักษ์ในโขนและละครรำ รวมทั้งภาษาในการสื่อสารในการแสดงสามารถใช้คำหยาบคายได้บ้างเพื่อแสดงชาติกำเนิด แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบทบาทตามท้องเรื่องวรรณกรรมด้วยเช่นกัน

2. ชาติกำเนิดและชนชั้นวรรณะ นางยักษ์มีชาติกำเนิดที่แตกต่างกัน เป็นที่มาของการดำรงอยู่ในชนชั้นวรรณะใด และส่งผลต่อลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ และความดุร้ายของนางยักษ์แต่ละตัวด้วย เช่น นางพันธุรัต เป็นนางยักษ์กษัตริย์ผู้ครองเมือง ผนวกกับความเป็นผู้ใหญ่ จึงมีนิสัยและบุคลิกภาพที่มีความเรียบร้อย สุภาพ และดำรงตนใน

ศีลธรรม อันเนื่องมาจากการอยู่ในชนชั้นกษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการขัดเกลากิริยามารยาทมาเป็นอย่างดี ในขณะที่นางผีเสื้อสมุทรเป็นนางยักษ์ที่อาศัยอยู่ในป่า ขาดการอบรมเลี้ยงดูที่ดี ต้องใช้ความดุร้ายในการล่าสัตว์เป็นอาหารและเอาตัวรอดด้วยตนเอง ดังนั้น นางผีเสื้อสมุทรจึงเป็นนางยักษ์ที่มีกิริยาท่าทางดุร้าย หยาบคาย และไม่เป็นมิตร เป็นต้น

3. บทบาทการดำเนินเรื่องตามวรรณกรรม

ผู้ประพันธ์เป็นผู้กำหนดทิศทางของตัวนางยักษ์ในการแสดงโขนและละครรำ โดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินเรื่องของนางยักษ์แต่ละตัวแตกต่างกัน ได้แก่

- นางสำมนักขา ในโขน และนางศูรปนขาในละครดึกดำบรรพ์ เป็นชนวนเหตุให้เกิดการลักสีดาและเกิดศึกระหว่างทศกัณฐ์กับพระราม จึงมีการแสดงออกตามบทบาทในลักษณะยั่วยวนพระรามและหึงนางสีดา ต่อสู้กับพระรามและพระลักษณ์ จนกระทั่งไปเพ็ดทูลทศกัณฐ์ให้มาชิงนางสีดาไปเป็นชายาด้วยความแค้น

- นางอากาศตะไล เป็นเสื้อเมืองกรุงลงกา จึงทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์รักษากรุงลงกาไม่รุกรานผู้ใด และไม่ยอมให้ผู้ใดล่วงล้ำเข้ามาเป็นอันตรายกับกรุงลงกา จึงมีการแสดงออกตามบทบาทในลักษณะของการรบกับหนุมานด้วยอาวุธชนิดต่างๆ

- นางศุภลักษณ์ เป็นพี่เลี้ยงของนางอุษา ทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดพระราชธิดา และคอยให้ความช่วยเหลือนางอุษาให้สมหวังกับพระอุณรุท จึงมีการแสดงออกในลักษณะของการถวายงานรับใช้ และการตระเวนไปวาดรูปเทวดาและบุรุษในสถานที่ต่างๆด้วยอิทธิฤทธิ์ของยักษ์ และการอุ้มพระอุณรุทเหาะมาพบกับนางอุษาด้วยความจงรักภักดี

- นางพันธุรัต เป็นยักษ์กษัตริย์ ทำหน้าที่ครองเมืองและดูแลลูกบุญธรรม คือ พระสังข์ บทบาทที่แสดงออกจึงมีการรำเพลงหน้าพาทย์กราวในอย่างนางกษัตริย์ และออกติดตามหาพระสังข์ พร้อมทั้งแสดงความรักอาลัยความผูกพันของแม่ที่มีต่อลูก

- นางผีเสื้อสมุทร เป็นนางยักษ์ป่าที่เมื่อพบกับหนุ่มรูปงามอย่างพระอภัยมณีก็อยากได้เป็นสามีโดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมและการรักนวลสงวนตัว จึงแสดงออกด้วยการลักพาตัวพระอภัยมณี พร้อมทั้งแปลงกายเป็นหญิงงามเพื่อยั่วยวนพระอภัยมณี และออกติดตามอาละวาดจนเรือแตกด้วยอารมณ์หึงหวงเมื่อทราบว่านางเงือกพาพระอภัยมณีหนีไป

ปัจจัยทั้งสามประการเป็นเครื่องกำหนดให้เกิดความแตกต่างของนางยักษ์แต่ละบทบาท และนำไปสู่นาฏยลักษณ์ของนางยักษ์แต่ละตัว ผู้แสดงบทบาทนางยักษ์พึงศึกษาวิเคราะห์โดยอาศัยปัจจัยข้างต้นเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา เพื่อให้สามารถสวมบทบาทเป็นนางยักษ์ในแต่ละบทบาทได้อย่างถูกต้องตามจารีตการแสดงและตามวรรรณกรรม ซึ่งจะส่งผลดีต่อการแสดงนาฏยศิลป์ไทยที่เป็นมาตรฐานและสืบทอดบทบาทการแสดงนางยักษ์ที่มีความพิเศษในฐานะ “ตัวชูโรง” ไว้ได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับบทบาท นาฏยลักษณ์หรือกลวิธีการแสดงของบทบาทนางยักษ์ตัวอื่นที่นอกเหนือจากงานวิจัยนี้ เนื่องจากเป็นบทบาทพิเศษและมีการสืบทอดน้อยจึงยังเป็นองค์ความรู้ที่ขาดแคลน รวมไปถึงบทบาทนางยักษ์ในการแสดงแขนงอื่น ๆ ด้วย

บทสรุป

บทบาทนางยักษ์เป็นบทบาทที่สร้างปมปัญหาและช่วยคลี่คลายปัญหาอีกทั้งสร้างความสนุกสนานให้กับการแสดงทำให้การแสดงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น นางยักษ์ในการแสดงของไทยที่พบ ได้แก่ นางยักษ์ในการแสดงโขนนางยักษ์ในการแสดงละครใน นางยักษ์ในการแสดงละครนอก และนางยักษ์ในการแสดงละครดึกดำบรรพ์นางยักษ์แต่ละบทบาทมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยหลัก 3 ประการได้แก่ประเภทของการแสดงโขนและละครรำ ชาติกำเนิดและชนชั้นวรรณะและบทบาทการดำเนินเรื่องตามวรรณกรรม ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำไปสู่นาฏยลักษณ์ของนางยักษ์แต่ละตัวและนำไปสู่การแสดงบทบาทนางยักษ์อย่างถูกต้องตามจารีตการแสดงและตรงตามลักษณะและเนื้อเรื่องของวรรณกรรม ซึ่งจะเป็นการสืบทอดบทบาทนางยักษ์ไว้อย่างยั่งยืนสืบไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2511). **นิทานคำกลอนเรื่อง พระอภัยมณี**. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร.

_____. (2540). **บทละครเรื่อง รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____. (2545). **บทละครเรื่อง อุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____. (2556). **สูจิบัตรการแสดงละครนอก เรื่อง พระอภัยมณี ตอน เพลงปี่พิศวาสและเพลงปี่พิฆาต**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

คณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ. (2543). **โขน**. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2534). **นิทรรศการพิเศษรามเกียรติ์ในศิลปะและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

จิรัชญา บุรวัฒน์. (2552). **หลักการแสดงของนางศูรปนขาในละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง รามเกียรติ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุชา บุญยัง. (2549, มกราคม – กุมภาพันธ์). อากาศตไล. **นิตยสารศิลปากร**. 49(1) : 42-53.

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ Buriram Rajabhat University